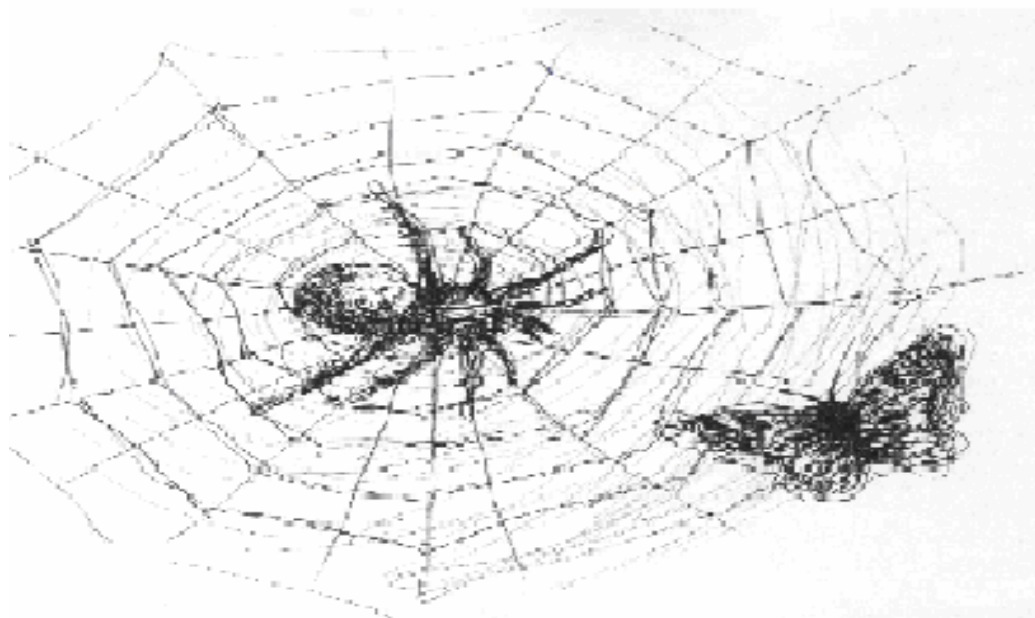

NÁRODNÍ INSTITUT
PRO DALŠÍ
VZDĚLÁVÁNÍ

AGRESE A AGRESIVITA U DĚTÍ A MLÁDEŽE

PaedDr. Zdeněk Martínek – Petra Kameníčková

Praha 2008

Agrese a agresivita u dětí a mládeže

Zpracoval: PaedDr. Zdeněk Martínek

Obrázky: Petra Kameníčková

Vydavatel: Národní institut pro další vzdělávání, Učňovská 100/1, 190 00 Praha 9
Vydání první. Všechna práva vyhrazena

Redakční zpracování: Ing. Jan Vojtík

Jazyková korektura: Mgr. Jiří Strašík

Tisk: Ediční středisko NIDV, Hradec Králové

Náklad: 1000 kusů

Ediční číslo: NIDV 29

© Národní institut pro další vzdělávání, 2007

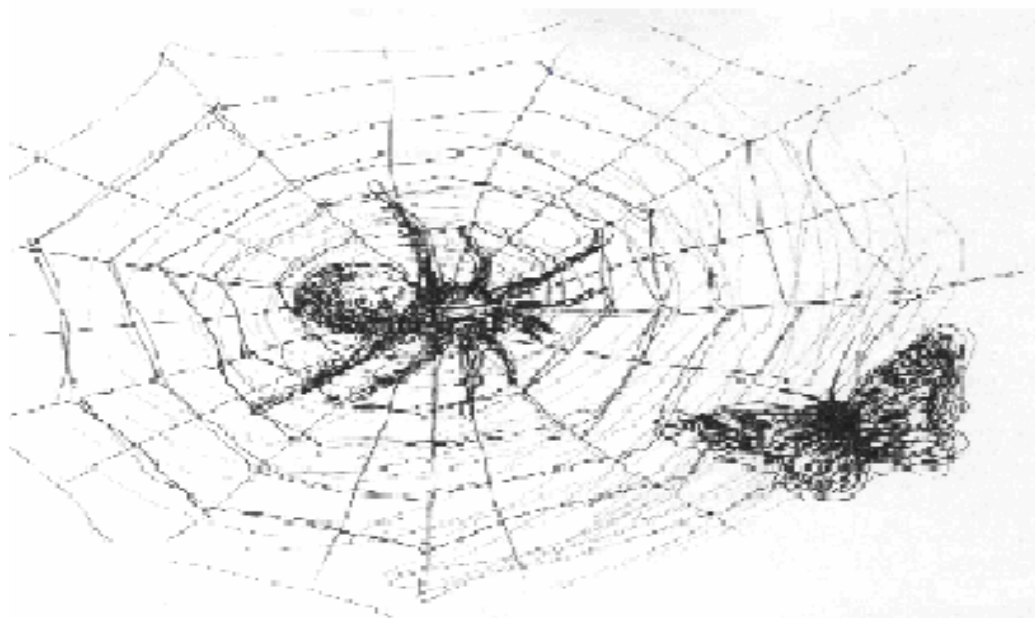
ISBN 80-86956-29-6

Obsah

Úvod	4
1 Šikana	4
1.1 Směry šikany	8
• Učitel & žák	8
• Žák & učitel	11
• Rodič & učitel	11
• Učitel & rodič	12
1.2 Vývojová stadia šikany	14
1.3 Typologie agresorů	19
Závěr	24

Úvod

Přestože současná škola by měla směřovat k demokratickým principům ve výchově, měla by vést žáky ke komunikaci a respektu, objevuje se u dětí a mládeže stále častěji jeden z nejvýraznějších sociálně patologických jevů – a to je šikanující chování. Poslední výzkumy ukazují, že na našich školách prošlo šikanou 41% dětí – toto je varující signál a pokud bude především pedagogická veřejnost před tímto fenoménem zavírat oči, lze předpokládat, že výskyt agresorů či obětí se bude stále zvyšovat. Stále se setkávám s názory ředitelů škol, že na jejich zařízení se nic takového nemůže stát, a pokud se šikanující chování u nich v nějaké formě objeví, jde „pouze“ o hru, která je v podstatě nevinná. Agresori tak zůstanou nepotrestaní a oběť si nese do dalšího života pocit nespravedlnosti a křivdy.

Šikana

Co je vůbec šikanující chování. Zde se pedagogická veřejnost často mýlí a za šikanu považuje to, co vůbec šikanou není a to, co šikanou jest, přehlédnou. Rozlišujme tedy dva základní termíny, a to je **šikana** a **teasing**.

Za **teasing** můžeme označit chování, které zdánlivě šikanu připomíná. **Jde o nevinné škádlení mezi dětmi – např. na druhém stupni ZŠ chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat, dospělý však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné, a jejich stěžování je pouze formální.** Jedná se o normální jev a přiznejme si, že bez tohoto chování by škole něco chybělo.

Šikana - jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresí a manipulaci.

Všechny pedagogy varují před používáním slova šikana. Jedná se termín, který v nás vyvolává velice negativní pocity. Pokud rodiči agresora sdělíme, že jejich dítě šikanovalo jiné dítě, stojíme většinou před silnou rodičovskou agresí, jelikož rodič si nedovede představit, že by jeho syn či dcera se dopouštěl něčeho takového.

Avšak ani před rodičem oběti bychom neměli slovo šikana vyslovovat, opět se můžeme setkat s obrannou rodičovskou agresí a to v tom smyslu, že rodič oběti si nedovede představit, že jeho dítě by bylo vystaveno něčemu takovému, okamžitě začne hledat viníka, který za to může (a na prvním místě je většinou učitel, který má zodpovědnost za děti po celou dobu vyučovacího procesu).

V neposlední řadě nesmíme zapomínat na fakt, že rodič oběti velice často cítí selhání ve své vlastní výchově. Často slyším od matek obětí věty: „Jak jsem to svoje dítě vychovala, že si nechá ubližovat.“

Nahradme tedy slovo šikana ve styku s rodičovskou veřejností termíny záměrné ubližování, trápení, apod.

Pokud máme mluvit o šikaně musí toto chování splňovat základní podmínky:

- 1) **Jde vždy o převahu síly nad obětí** – nemějme však pocit, že vždy se musí jednat o převahu fyzickou, tzn. že fyzicky silnější jedinec trápí fyzicky slabšího jedince. Tak tomu často bývá, ale ne vždy. Může se jednat i o převahu ve formě psychické síly, tzn. když psychicky odolnější jedinec trápí psychicky méně odolného jedince. Tyto případy nebývají řídké, vyskytují se na všech typech a stupních škol. Ublížený jedinec bývá většinou osobou, která navenek „vyzařuje“ signály slabosti. Je zaražený, často nedokáže se spolužáky přirozeně komunikovat, stojí v pozadí, může být i drobně fyzicky odlišný. Takové dítě je velice často terčem nemístných žertů, nadávek, urážek, setkávám se však i s případy, kdy takové dítě je nuceno psychicky silnějšímu sloužit, nechá se jím manipulovat nebo vydírat.

I v množstevní podobě může fungovat převaha síly – tzn. větší množství trápí menší množství dětí ve třídě. Známe případy, kdy ve skupině působí určitý klan silných jedinců, který na sebe „nabaluje“ stále další a další, jedinci, kteří se nechtějí stát členy tohoto klanu, se stávají množstevně slabšími a jsou opět nuceni většině sloužit.

Ve školním prostředí často zapomínáme na převahu mentální síly. Jde o velice specifický jev, kdy intelektově zdatnější jedinec trápí intelektově méně zdatného jedince. Na středních školách a ve velkém procentu výběrových školách panuje mnohdy představa, že jsou zde studenti, kteří jsou chytrí, vzdělaní, inteligentní a proto se nemohou šikanovat. Opak je často pravdou. Dalo by se zjednodušeně tvrdit, šikana má s inteligencí společné pouze to, že čím inteligentnější člověk, tím promyšlenější a skrytější šikana.

Zastavme se u tohoto typu ještě v jiné souvislosti. Dnes voláme po integraci postižených dětí do škol. Sám proti této integraci nejsem, naopak zastávám názor, že dnešní doba si žádá, aby se zdravý jedinec naučil žít s jedincem postiženým a naopak, postižený jedinec by se měl přirozeně naučit žít v tzv. zdravém prostředí, naučit se v něm pohybovat a být samostatný. Nechtějme však integraci za každou cenu.

Neznám horší případy, než tzv. „živelné integrace,“ kdy škola sice handicapovaného žáka přijme, ale nedokáže mu zajistit základní podmínky pro jeho bezpečný pobyt ve škole. Pokud má být handicapovaný žák integrován, je nutné si nejprve tyto podmínky zjistit a bezpečné prostředí mu zajistit.

Specifickou kategorií v tomto smyslu jsou mentálně handicapované děti. V těchto případech lze o úspěšné integraci značně polemizovat. Mentálně handicapované děti jsou ve třídách, kde proběhla jejich „živelná“ integrace většinou trápeny specifickým způsobem – jsou naváděny od ostatních spolužáků k chování, jejichž následkům není schopno toto dítě dohlédnout.

Dítě pro pobavení třídy to, k čemu bylo navedeno, provedeno, kolektiv se baví, ale trestáno ve finále bývá právě toto navedené dítě. Integrujme tedy mentálně handicapované děti pouze v případě, že jim můžeme zajistit pedagogického či osobního asistenta, který se bude starat nejen o jejich úspěšné vzdělávání, ale i spokojený život v kolektivu ostatních vrstevníků.

V neposlední řadě nezapomínejme ani na převahu mocenské síly, tzn. kdy „mocnější“ ve škole trápí méně „mocného.“ V této souvislosti se jedná o záměrné ubližování, kdy žáci 8. či 9. ročníku ubližují žákům ze 6. nebo 7. ročníku. Všichni víme, že ve školním prostředí existuje jakási nepsaná hierarchie – lidově řečeno, deváťáci jsou „služebně“ starší a mohou si více dovolit.

Může však jít i o šikanu, kdy učitel ubližuje záměrně žákovi – i on užívá jakéhosi „mocenského“ postu, nelze zapomenout ani na šikanu ve formě **mobbingu** – tzn. učitelé mezi sebou, popř. **bossingu** – ředitel vůči podřízeným učitelům nebo žákům.

- 2) **Oběť vnímá útok jako nepříjemný** – např. ve škole se objevují mezi dětmi různé přezdívkou. Některé dítě se s přezdívkou ztotožní, je na ni hrdo, není pro něho urážlivou – zde se v žádném případě nejedná o záměrné ubližování. Některé děti však přezdívkou (která může být v mnohých případech hanlivá) nepřijmou, brání se jí, zuří kvůli ní apod. – třída touto přezdívkou schválně spolužáka provokuje – ten se může i agresivně bránit, je označen za agresora, naprosto nám však unikne, že právě on je tou obětí, protože se brání nepříjemnému útoku ze strany spolužáků. V tomto smyslu agresori často „hrají“ na nejcitlivější strunky osobnosti dítěte, a to je jeho rodina. Dítě ze sociálně slabšího prostředí na adresu svých rodičů slyší nepříjemné poznámky, jeho rodiče jsou haněni díky svému chování či postavení ve společnosti. Mějme vždy tento fakt na paměti.

I když víme, že rodina napadaného dítěte nefunguje tak, jak by měla, nemůžeme přistoupit na tuto hru napadajících dětí. Je nutné vždy napadené dítě bránit, nikdy by nemělo dojít ze strany učitele k jakémukoliv komentáři před třídou na adresu napadaného dítěte.

- 3) **Dlouhodobost ale i krátkodobost útoku** – šikana je většinou postupně se rozvíjející negativní chování vůči spolužákovi či spolužákům, může to však být i jednorázový, krátkodobý akt, který ve své podstatě splňuje dvě výše uvedené podmínky. Je možno říct, že krátkodobé šikany jsou mnohdy daleko nebezpečnější, a to z dvou důvodů. Jednak probíhají v samotné třídě a učitel o nich neví. Za druhé je za šikanu ani nepovažujeme.

Uvedme jeden příklad za všechny. V 6. ročníku základní školy měla probíhat suplovaná hodina. Paní učitelka zapoměla na tuto hodinu přijít. „Po zvonění“ děti běhaly po třídě, a protože se začaly nudit, vyhlédly si jednoho spolužáka, který seděl v lavici a četl si. Tento spolužák nebyl klasickou obětí, třída mu nikdy nic neudělala, měl ve třídě i kamarády. Jen tak z legrace jednoho kamaráda napadlo uvedeného spolužáka dovléct za lavice ve třídě, tam ho všichni chlapci svlékli z kalhot i ze slipů a děvčata mu na přirození natahovala igelitové pytle. Navíc si mnozí spolužáci tuto „legráčku“ natáčeli na mobilní telefon. Jakmile zazvonilo na přestávku, chlapci oběť pustili, napadený žák se oblékl, na další hodinu přišla jiná paní učitelka a v podstatě celý školní den pokračoval dále. Rodiče oběti se incidentu dověděli až v prvních dnech letních prázdnin. Ředitel školy kontaktoval PPP s dotazem, zda se skutečně jedná o šikanu, když toto chování proběhlo v jeden daný okamžik. Skutečně, výše uvedené chování můžeme takto klasifikovat. Celý případ skončil potrestáním hlavních agresorů hned první den nástupu do školy po dvouměsíčních prázdninách.

1.1 Směry šikany:

Šikana nemusí probíhat vždy v podobě, kdy žák trápí jiného žáka, může existovat i v následujících formách.

Učitel & žák – jedná se o situace, kdy učitel učí žáka, s kterým nemá dobré vztahy, tento žák ho často (mnohdy neúmyslně) provokuje. Na takovém žáků máme tendenci vidět vše, co u ostatních dětí běžně nevidíme. Takový jedinec dostává většinou horší známky při zkoušení, dostává i těžší otázky, apod.

V tomto smyslu se velice často uplatňuje scénář docility, racionality a skupinové hlouposti.

Vysvětleme si nejprve uvedené termíny.

Docilita – jedná se o prosazování (převažování) názoru jednotlivce nad názorem ostatních.

Racionalita – rozumovost.

Skupinová hloupost – všichni přijmou docilní názor jednotlivce, racionalita je ušlapaná.

Pokud se čtenář nad tímto scénářem zamyslí, musí zjistit, že celé národy žily v podobném scénáři. Vzpomeňme jenom fašistické Německo. Hitler začal prosazovat docilní názor fašismu, do jisté doby se racionální jádro německého

obyvatelstva bránilo, toto jádro však bylo velice rychle umlčeno a v době Mnichova již téměř celé Německo žilo ve skupinové hlouposti fašismu.

Možná nás nejprve napadne, co má společného tento scénář se školním prostředím? Zní to krutě, ale mnoho.

Představme si situaci, kdy ve třídě např. 6.B je žák (např. Honza Veselý), který si z určitého důvodu nerozumí dejme tomu s matikářem. Tento důvod může být zcela iracionální, ani matikář mnohdy neví, proč je mu výše uvedený Honza protivný. Je však nutné si uvědomit, že s velkou pravděpodobností i matikář je v očích Honzy nesympatickou a protivnou osobou – můžeme hovořit o duálním vztahu v komunikaci.

Matikář jednoho dne přijde do sborovny se slovy: „*Ten Veselý ze 6.B je hroznej, opět provokoval.*“ Tím mnohdy sdělení skončí a nikdo se sboru nereaguje.

Tatáž situace nastane další týden a kolega, stojící poblíž zareaguje:

„*O kom to mluvíš?*“

Odpověď: „*No přeci o Veselém ze 6.B.*“

Otázka kolegy: „*Prosím tě, co ti dělá?*“

Odpověď: „*Ty sis ještě nevšiml, jak provokuje? Tak si na něj dávej pozor.*“

Kolegovi matikáře začne s velkou pravděpodobností „vrtat“ hlavou, co on na Veselém vidí a začne ho rovněž ve svých hodinách pozorovat více. A najednou mu u Veselého přestanou unikat situace, které u ostatních dětí mimoděk přehlédne – je to pochopitelné, učitel je jenom člověk a nemůže v kolektivu dvaceti dětí zpozorovat naprosto vše. Veselý však neunikne. Po týdnu nastane následující situace: Matikář opět přichází do sborovny se slovy: „*Ten Veselý ze šestky je fakt provokatér.*“

Reakce kolegy: „*Máš pravdu, já už jsem si toho taky všiml.*“

O kousek dále sedí např. učitel dějepisu a reaguje: „*O kom se to bavíte?*“

Odpověď kolegů: „*No přeci o Veselém ze šesté B.*“

Reakce učitele dějepisu: „*Ale jděte, tak to si na něho musím dát taky pozor.*“

Uběhne několik týdnů a nastane den „D“, matikář přijde po hodině do sborovny se slovy: „*Tak Veselý nejen že provokuje, on se přestal učit. Dnes ode mě dostal pětku.*“

Kolega reaguje: „*Aha, známá firma Veselý ze šestky. Tak to já se na něj taky teď podívám.*“ A protože Veselý má právě špatný den, dostane druhou pětku.

Kolega vchází po druhé hodině do sborovny a obrací se k matikářovi: „*Měl jsi pravdu, skutečně se neučí. I ode mě dostal za pět.*“

Učitel dějepisu reaguje: „*Jo Veselý, tak to já se na něho také podívám.*“ A Veselý je potřetí v jednom dni neúspěšný. V pedagogickém sboru výše popsaná situace končí pedagogickou radou, kde se řeší, jak je Veselý nesnesitelný, provokuje, zlobí a všichni začnou diskutovat o postupu, jak nejlépe Veselého „zkrotit“.

Často do napjaté situace vstoupí vyučující tělocviků se slovy: „*Lidi neblbněte, vždyť ten Honza docela dobře hraje fotbal a já s ním problémy nemám.*“ Kolegové odvěti: „*No jo, ty ho máš na hřišti, kdybys ho měl ve třídě, to bys viděl. Mluvil bys jinak.*“ Tím je tělocvikář umlčen a sbor se pouze podporuje v negativním vnímání uvedeného žáka Veselého.

Takto vypadá situace ve sboru. Co se však děje s Veselým? I on začne vnímat, že se okolo něj děje něco zvláštního, celkově by se to dalo nazvat „stahováním“ pomyslných mračen kolem jeho osoby. A co víc, nejen že danou situaci vnímá Veselý, vnímá ji i celá třída a on se ve finále stane pro třídu výhodným. Vždyť za něho můžeme schovat vše, co provádějí ostatní – za všechno může Veselý. Honza se tedy rozhodne: „*Tak jo, když jsem tak hroznej, tak tedy budu.*“ A začne dělat vše jenom proto, aby učitele vyprovokoval. Tím se celý bludný kruh uzavírá. Veselý je ve finále nesnesitelný, čím více pedagogický sbor výchovně působí, tím větší je odpor Veselého. Někdy se navíc do situace dostanou i rodiče, kteří v případě, že spolupracují se školou a na syna „tlačí“ doma celou situaci zhorší. Jejich syn má pocit, že rodiče jsou v koalici se školou proti němu a on ztrácí veškerou oporu a zázemí. Začne se sám vnímat jako outsider, jako někdo, s kým jsou pouze problémy, přestává slyšet na pozitivní podněty, reaguje jen na negativní. Tyto děti jsou při vyšetřeních poměrně dobře čitelné. Většinou se nejprve ptám na kladné vlastnosti dítěte. Jeho odpověď je: „*žádnou nemám,*“ popř. mlčí nebo uvedou naprosto vágní odpověď. Pokud se však zeptám na negativa, dozvím se nepřeborné množství špatných způsobů chování. Již toto je signifikantní známka faktu, že cosi není v pořádku. Pokud se po ukončení vyšetření snažím takové dítě „nasytit“ pozitivním, většinou shledávám, že není schopno pozitivní signály vedoucí k jeho osobě přijmout.

Nemějme pocit, že tyto případy jsou v poradenské praxi vzácné, scénář docility, racionality a skupinové hlouposti je poměrně častý jak na základních, tak i na středních školách. Tvrdím, že výše uvedená „diagnóza“ je jasným důvodem pro přechod jedince na jinou školu. Nastává však další problém – vedení školy v rámci dobrých kolegiálních vztahů zavolá na školu, kam dítě přechází a předá řediteli školy „patřičné“ informace. Ředitel nové školy s těmito informacemi seznámí svůj pedagogický sbor a ten je na příchozího žáka již patřičně nastaven. Nakonec se na další škole scénář opakuje a tak je to donekonečna. Těmto dětem říkám „cestovatelské“ děti – na každé škole vydrží rok až dva a musí jít dále.

Jak se ubránit výše uvedenému scénáři? Uvědomme si, že mu podlehl celý národ, natož aby mu byl imunní třicetičlenný pedagogický sbor. Proto pokud se

setkáme ve škole s dítětem, které jím pravděpodobně prošlo, snažme se neposlouchat, co nám kdo o něm z předchozí školy povídá. Udělejme si svůj vlastní názor. Je však nutné si uvědomit, že takový jedinec již má zažité určité scénáře chování, které fungují, a bude je s velkou pravděpodobností zkoušet i v novém prostředí. Je nutné mu dát najevo, že v novém prostředí může začít znovu a jinak, že se nemusí bát toho, že se na něho vše svede. Ač je to neuvěřitelné, znám případy, kdy se dítě na nové škole zlepšilo v prospěchu až o dva stupně a z deváté třídy nastoupilo na střední školu.

Žák & učitel – někomu se možná bude zdát tento směr nepravděpodobný. Uvědomme si však, že dle výše uvedených kritérií šikany je učitel velice snadnou obětí. Je ve třídě sám a proti němu je např. 20 žáků. Ve třídě nastávají poměrně často situace, kdy žáci učitele provokují, naschvál jej vyrušují, což on chápe nepřijemně – a jsme u druhé charakteristiky.

Nutno však konstatovat, že tomuto směru jsou „náchylnější“ dva typy učitelů. Jednak jsou to většinou **ženy učitelky, které na jakýkoliv sebemenší podnět reagují vznětlivě, nechají se snadno vyprovokovat a potom jenom na třídu křičí.** Tím však žákům dávají najevo, že jejich provokace reagují a ti potom mají tendenci své provokace zvyšovat. Hrají často tzv. „hry na zdrženou,“ učitelka křičí, snaží se třídu umravnit a hodina vesele ubíhá.

Druhým typem jsou **učitelé trpící handicapem – slabozrací, tělesně se odlišující, apod.**

Na tento směr může žákům nahrát i celý pedagogický sbor, a to v případě, kdy kolegové začnou o „slabém“ učiteli mluvit před dětmi, popř. jej sami negativně hodnotí. Nejsou řídké situace tohoto typu: Učitel vejde do třídy, děti jsou neklidné, nesoustředěné, a tento učitel se neustále musí zastavovat ve výkladu, aby třídu uklidil. Nakonec mu z úst „vypadne“ věta: „*Kdo tady byl přede mnou?*“ Žáci s velkou radostí odvětví: „*Paní učitelka....*“ Pokud učitel zareaguje slovy: „*No to jsem si mohl myslet,*“ dává najevo žákům své mínění o kolegovi, ukazuje jim, že ani on si ho neváží a nemá k němu respekt. Je samozřejmé, že v každém sboru jsou učitelé vzbuzující přirozený respekt, jsou zde však i lidé, kterým činí velké problémy si tento respekt získat. Tato druhá kategorie je mnohdy sama ze své neúspěšnosti nešťastná a potřebuje podporu. Z tohoto důvodu by se nikdy mezi dětmi neměly dostat naše názory na kolegy, je nutné dávat najevo, že každý učitel je ve škole ten, kterého je třeba respektovat.

Rodič & učitel – i tento směr je poměrně častý. Dopouštějí se jej především rodiče, mající představu, že škola jim musí ve všem vycházet vstříc, často si troufnou mluvit učiteli do výuky, vědí nejlépe, jak má učitel vychovávat a učit jejich dítě. Těmto rodičům většinou chybí respekt ke škole jako instituci, berou

ji jako nutné zlo, za každou cenu se snaží své dítě bránit před jakýmkoliv omezením. Mnoho dnešních rodičů má představu, že vzdělání a výchově ve škole perfektně rozumí (všichni jsme přece školou prošli a máme s ní vlastní zkušenost). Rodič by v každém případě měl vědět, jak ve škole výuka probíhá, měl by vědět, jak je s jeho dítětem ve škole zacházeno, na druhou stranu si však učitelé a celá škola musí vybudovat určitou přirozenou hranici, za kterou rodiče dětí, které ve škole pobývají, nepustí.

Je rovněž pravdou, že na tento směr si může opět škola „nahrát“ sama, a to v případě, kdy se z pedagogického sboru začnou dostávat na veřejnost informace, které by se ven dostat neměly. Mluvím o situacích, kdy se například kolegové mezi sebou pohádají (což se běžně stává), a jejich hádka je rozebírána na veřejnosti, všichni o ní vědí. Pokud bude veřejnost vědět, že vztahy mezi některými učiteli nejsou zcela v pořádku, bude mít pocit, že může s učiteli manipulovat (hlavně ve prospěch svého dítěte). Pokud budou manipulovat rodiče, lze předpokládat manipulace i od dětí.

Nezapomínejme ani na situace, kdy se rodič na učitele rozzlobí a přijde mu v přítomnosti dítěte do školy, mnohdy velice vulgárně vynadat. Učitel má své povinnosti, ale má rovněž svá práva. Nediskutujeme s takto rozzlobeným rodičem před zraky dítěte. Všichni víme, že děti reagují nápodobou, tzn. jestliže si může dovolit učitelce vyhubovat táta, proč bych nemohl já.

V tomto smyslu často rodiče hrají na nejcitlivější strunku učitelovy osobnosti – a to je plat učitele a jejich postavení ve společnosti (mimoходом média a filmové umění výrazně postavení učitele ve společnosti nepodporují.

Uvědomme si, jak často je pedagog těmito médii prezentován jako slabý jedinec, jako nenormální osoba, která se nechá snadno obelstít). Učitelé velice často znají věty typu: „*Paní učitelko, můj syn má větší kapesné, než vy máte výplatu.*“

Je pravdou, že v každém kolektivu, na všech pracovištích, panují určité vztahy a vazby. Lze pokládat za normální, že dva učitelé (kolegové) se nemusí snášet, mohou mít proti sobě určité výhrady – vyříkejme si je ve sborovně, v kabinetě, ale snažme se působit na jako „jednolitě“ těleso. Pouze tak si může učitelský sbor udržet určitý odstup a jistou vážnost.

Učitel & rodič – tímto směrem často trpí tzv. spolupracující rodiče problémového dítěte. Pokud máme ve škole problémové dítě, jehož rodiče s námi nechtějí spolupracovat, nemůžeme, co by pedagogové, dělat téměř nic. Maximálně se můžeme podporovat ve výdrži s tímto jedincem. Takový rodič se terčem šikany ze strany učitele s téměř stoprocentní pravděpodobností nestane.

Šikanou učitel x rodič trpí rodiče, kteří sami vědí, že jejich dítě má potíže, nedokáží si s nimi sami poradit a chtějí je se školou řešit.

Pedagog může získat pocit určité „nadvlády“ nad rodičem, má pocit, že dokáže přes něj zlobivé dítě „srovnat“ a začne rodiči radit, jak má své dítě kárat, trestat, apod. Pokud rodič poslechne, dostává se do nekonečného kolotoče, kdy dítě má pocit, že trestáno kvůli škole, školu nenávidí, začne se mstít (v tomto případě zlobit více), rodič opět přijde za pedagogem, dostane radu na ještě přísnější omezení a tím se kruh uzavírá. Ve finále se učitel s rodičem dohodne, že si dají každou středu odpoledne schůzku a budou o problémovém dítěti hovořit. Stává se, že takový rodič nakonec vyhledá odbornou radu u psychologa, etopeda, apod., přichází se slovy: „*Když tam jdu, klepou se mi nohy, mám stažený žaludek v očekávání, co zase bude.*“ Těmto rodičům radím, aby své pravidelné návštěvy ve škole zrušili. I oni se totiž dostávají do nepředstavitelného tlaku, kdy se cítí bezmocní, mají z učitele strach, jejich vztah přestává být na úrovni partner – partner, nýbrž sklouzne do úrovně nadřízený (učitel) – podřízený (rodič).

Pokud se setkáme ve škole se spolupracujícím rodičem problémového dítěte, snažme se jej povzbuzovat. Takový rodič nepotřebuje od učitele vědět, že dítě má potíže (toto spolupracující rodič sám ví), potřebuje především podporu, že na své dítě není sám, že je zde osoba v podobě učitele, která jej podpoří, dává mu najevo porozumění. Ukazujme takovému rodiči především kladné stránky osobnosti jeho dítěte (i když jich mnohdy dle našeho názoru mnoho nemá), dávejme mu najevo, že každý problém je řešitelný a můžeme jej při úzké pozitivní spolupráci zdat.

1.2 Vývojová stadia šikany:

Již na začátku bylo řečeno, že šikana může být i krátkodobým aktem, většinou se však vyvíjí po určitých stadiích.

- 1) **Ostrakismus** – slovo pocházející z řečtiny – „střepinový soud“. Jedná se o první fázi, v které agresori neubližují oběti fyzicky, „pouze“ oběť vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, a když, tak pouze hanlivou poznámkou, oběť je z kolektivu postupně „vytěšňována“. Mistryněmi v ostrakismu jsou většinou děvčata (tím nechci říci, že chlapci by tohoto jevu nebyli schopni). Každý přece ze svých školních let známe situace, kdy dvě nebo tři děvčata se domluvila na čtvrtou a začala o ní velice nenápadně roznášet různé pomluvy, popř. začala spolužačku odstrkovat a manipulovat celý kolektiv: „Nikdo se s Jiřinou nebude bavit a kdo se s ní bude bavit, tak s tím se také nebudeme bavit.“ Tím dojde k naprostému vyčlenění dítěte z kolektivu.

Oběť najednou poznává, že není ve třídě nikdo, s kým by mohla sedět, každý jí odmítá, ponižující a urážející poznámky jsou jí nepříjemné. Zpočátku se snaží tedy bránit. Z tohoto důvodu se u ní začínají zpočátku objevovat agresivní reakce vůči spolužákům – když od nich nedostávám pozitivní reakce, budu si říkat o negativní. Vrací spolužákům nadávky, brání se vztekem, ranami, apod. Agresori však vidí, že jejich pomluvy fungují a svůj tlak zvyšují. Nakonec oběť pozná, že její odpor je marný a začne se „stahovat“ do sebe, stává se zamlklou, snaží se být z dosahu agresorů, sedí sama, nemá již sil vyhledávat jakékoliv přátele ve třídě.

Ve většině případů se u ní začnou objevovat tři charakteristické znaky. **První známkou ostrakismu u oběti** je fakt, že z ničeho nic a velice rychle se horší prospěch. Například z dítěte, které prospívalo na dvojky je najednou „čtyřkař.“

S tím souvisí **další jev**, a to je náhlé zhoršení schopnosti soustředit se. Opět mluvíme o dětech, které neměly se soustředěním žádné problémy a najednou nedávají pozor, jsou v hodinách uzavřeny ve svém světě, přemýšlí o vlastní vině, nedokáží pochopit, proč se k nim celá třída chová odmítavě. Na reakci učitele většinou reagují úlekem.

Třetím charakteristickým znakem je tendence navštěvovat nižší ročníky dané školy, kde oběť často nachází děti, které k ní vzhlíží a baví se s ní.

Pozor, oběť může v nižších ročnících ubližovat slabším spolužákům, v podstatě si na nich vybíjí vztek za to, co se děje v její třídě. Pokud

nastane ve škole tento jev, hledejme prvotní příčinu v kmenové třídě daného jedince.

Nezapomínejme však ani na kolektiv třídy, kde se ostrakismus objevil. Tento kolektiv se rozdělí v naprosté většině případů na tři části. Je zde část jedinců, kteří sympatizují s agresory. Na druhé straně stojí oběti (záměrně uvádím množné číslo, nemusí se jednat vždy o jednoho jedince).

Uprostřed stojí takzvané neutrální jádro, které se nepřiklání ani k jedné straně. Pro tyto jedince je stav v kolektivu téměř normální. Vědí, že agresori nemají rádi oběť, posmívají se jí, ale oni sami tuto situaci neřeší. Sami občas s obětí (popř. oběťmi) promluví, nevyhledávají však kontakty s ní. Toto neutrální jádro je schopno pedagogovi podat nejobektivnější informace o tom, co se ve třídě děje. Nikdy však v tomto jádru nehledejme jedince s výborným či velmi špatným prospěchem, neobracejme se na sociometrické hvězdy třídy v našich očích (takového jedince může třída vnímat zcela jinak, dokonce to může být pravý skrytý agresor). Obracejme se na děti průměrné, které ani v chování, ani v prospěchu nevybočují do extrému.

- 2) **Fyzická agrese a psychická manipulace** – oběti se většinou stává již dříve ostrakizovaný jedinec. Nejčastěji tato fáze nastane, když se třída dostane do nějakého stresového napětí – čtvrtletí, pololetí, konec roku, kdy se píše větší množství písemných prací, tlak zvenčí na jedince ve třídě se zvyšuje. Agresori si potřebují tento tlak vykompenzovat, a oběť je v tomto případě vhodným kompenzačním prostředkem.

Vycházíme z faktu, že **agresor na oběti trestá to, co jemu samotnému je nepříjemné**, to znamená, jestliže já prožívám tlak zvenčí jako silně nepříjemnou situaci, udělám to tak, že oběti bude ještě hůře. (To však nemusí být jediným scénářem, proč agresor oběti ubližuje. Šikanující chování může být způsobeno i **konkurenčním bojem**, tento scénář je častý ve výběrových třídách, popř. sportovních třídách, v některých případech **agresor oběti ubližuje jenom proto, že se nudí a utrpení oběti pro něho znamená zábavu a vytržení ze všední nudy**, nelze zapomenout ani na fakt, že **agresor si na oběti kompenzuje své snížené sebevědomí, pocit neúspěšnosti či nepřijetí ve skupině**).

Zde již začíná bití oběti, kopání, silné slovní urážky, oběť začíná být nucena k drobným úsluhám agresorům – např. nošení tašek, svačín, Poměrně často se terčem útoků v tomto stadiu stává majetek oběti – rozřezané bundy, pomočené boty, rozlámaná pravítka a tužky, apod.

Agresor se v podstatě stává do určité míry závislým na ubližování oběti, jakýkoliv problém je okamžitě kompenzován tímto ublížením. Kromě toho začínají agresori vůči oběti používat různých typů manipulací. Často oběti vyhrožují: „Zkus něco říct a bude to ještě horší.“ Časté bývají i neverbální výhružky – agresori stojí proti oběti a ukazují výhružná gesta – např. významné bouchání pěstí do dlaní.

Oběť začíná mít v tomto případě nepředstavitelný strach. V každém okamžiku, z každé situace ve třídě tuší určité ublížení. **Přirozenou reakcí je v tomto případě útěk od strachu.** Útěk se může v tomto případě projevit v různých podobách od klasického záškoláctví, přes somatizaci (útěk do nemoci), projevující se bolestmi hlavy, břicha, časté ranní teploty, apod. až po různé formy sebepoškozování.

V každém případě je prospěch ve škole téměř katastrofální, totéž se týká i docházky, oběť bývá často svým okolím kritizována za své chování, od rodičů přicházejí různé formy trestů, nikoho však většinou nenapadne, že oběť se pouze brání.

Kolektiv se v tomto stadiu již více diferencuje. Neutrální jádro se většinou rozpustí, určitá část jedinců se přidává k agresorům, mnohdy se však objeví i část, která sympatizuje s obětmi. V případě, že část, sympatizující s obětmi, je dostatečně silná a veřejně se postaví na obranu oběti, se může ubližující chování ze stran agresorů zastavit. Přiznejme si však, že k těmto situacím dochází poměrně zřídka.

- 3) **Vytvoření jádra** – je logickým vyústěním neošetření předchozího stadia ze strany dospělých. Agresori si začínají uvědomovat, že mají jasnou převahu nad obětmi, mohou si s ní dělat co chtějí a nikdo na to nepřijde.

Agresori rovněž začínají silně ovlivňovat celý kolektiv – buď budete na naší straně, nebo se rovněž stanete obětí. Ostatní spolužáci ubližování oběti přihlížejí, nikdo se jí však nezastane, dokonce se v tomto období oběť stává pro ostatní výhodnou, v jejich hlavách probíhá myšlenka: „Ať ho mlátějí, já mu nic nedělám, hlavně, že to nejsem já.“

Zde se již především agresori stávají na šikanujícím chování závislí – jakmile jsem ve stresu či tíživé situaci, je tu vždy někdo, na kom si můžu svůj nepříjemný stav vybit.

Oběť se dostává do bezvýchodné situace. Nikdo jí nevěří, většinou kolektivu je odmítána, pokud by zůstal v tomto kolektivu někdo sympatizující s obětí, nedává to najevo ze strachu, že by mohl skončit na jejím místě.

Agresori si většinou v tomto stadiu vyhledávají i tzv. hlídače, kteří sledují pohyb učitelů po chodbách a v případě blížícího se dospělého, okamžitě hlavní agresory varují. Z tohoto důvodu je nejčastějším místem, kde šikanující chování probíhá, samotná třída.

V této fázi je již celý kolektiv do jisté míry zodpovědný za chování, které vůči oběti ve třídě probíhá. Všichni o ubližování vědí, nenajde se však nikdo, kdo by se oběti zastal.

- 4) **Vytvoření norem** – toto stadium nastane tehdy, když ani třetí stadium není odhaleno. Oběť je stále více tlačena do podřízené úlohy, třída se začíná jasně rozdělovat na „vládnoucí třídu“ a „poddané.“ Psychika oběti je v tomto období již tak zasažena, že i ona se stane na šikanujícím chování závislá, přijme svou úlohu jako normální, nebrání se ubližování, v některých případech dokonce začne své trýznitele obdivovat, bere je jako kamarády, ochotně provádí jejich příkazy a často to sama bere jako legraci.

Poměrně často u oběti dochází k naprosto paradoxnímu chování – oběť začne ve třídě vyrušovat, šaškovat, dělá vše proto, aby se agresorům zavděčila, aby je pobavila, mnohdy pracuje pod scénářem: „Raději pro jejich pobavení udělám toto, než aby si na mě vymysleli něco horšího.“ Pro učitele je chování naprosto nepochopitelné – z téměř bezproblémového jedince se stává člověk, který má výchovné problémy, dostává poznámky, jeho prospěch je velice špatný.

Agresori jsou již na ubližujícím chování plně závislí, mají radost z toho, že se jich oběť bojí, mnohdy ubližují pouze z nudy a pro své pobavení.

Pro ostatní jedince ve třídě, kteří sympatizují s agresory, je oběť rovněž terčem posměchu a ubližování. Jedinci, kteří na začátku byli neutrální, ubližují většinou pasivně i aktivně. Pasivní ubližování spočívá ve vymýšlení různých způsobů trápení oběti – samozřejmě očekávají pochvalu

a uznání od agresorů. V rámci aktivního ubližování oběť tlučou, kopou, sami se aktivně podílejí na jejím trápení a začne jim připadat zcela normální, že ve třídě jsou lidé, kterým se běžně ubližuje.

Charakteristickým znakem čtvrtého stadia je i fakt, že se ve třídě začne objevovat slovník nadřazenosti a podřazenosti, v nižších třídách škol se většinou objevuje řecko-římský slovník – agresoři se nazývají otrokáři, popř. jsou to patriciové, oběti jsou otroci, popř. plebejci. Ve vyšších ročnících škol, na středních školách a středních odborných učilištích není vzácností fašistický slovník, agresoři jsou úderné komandu, jednotka SS, popř. se nazývají jmény fašistických pohlavárů, oběti jsou muklové, židi, heftlinci, apod.

Je zřejmé, že čím vyšší stadium, tím je ubližování skrytější, záluďnější, ale zároveň hrubší, agresivnější a nebezpečnější.

Terapeuticky se třetí a čtvrté stadium většinou řeší metodou vnějšího nátlaku. Nutno však konstatovat, že tato stadia nemůže škola vyřešit sama. Je zde nutná aktivní pomoc orgánů činných v trestním řízení – tzn. Policie ČR, nezbytně se na vyšetřování a řešení musí podílet odbor sociální péče daného města, rovněž je vhodné přivolat pomoc etopeda – odborníka zabývajícího se poruchami chování.

- 5) **Totalita** – v podstatě neřešitelné stadium, normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládnou agresoři, ostatní je poslouchají na slovo, všichni agresory brání, včetně oběti. Ve školním prostředí v takové třídě nemá učitel žádnou šanci. Celá třída poslouchá pouze hlavní agresory, kteří mnohdy nemluví, ale vysílají pouze neverbální signály, které však jsou pro třídu zcela čitelné.

Agresoři jsou zcela opojení svojí mocí, v ubližování obětem jim nic nezabrání, formy ubližování jsou v extrémních případech tak agresivní a hrubé, že hrozí těžké ublížení na zdraví, v nejhorším případě i smrt oběti. Jsou známy případy, kdy oběti byli páleny žhavými železy, vyhazovány ve skříňkách z vyšších pater školy či domovů mládeže, škrceny, apod.

Oběti jsou většinou ve stadiu, kdy dochází k tzv. Stokholmskému syndromu, nedokáží si svůj život bez agresorů představit, vzhlížejí k nim, naprosto bezmyšlenkovitě plní ponižující příkazy, popř. si nechají naprosto dobrovolně ubližovat bez známek jakéhokoliv odporu.

Pro kolektiv třídy je již ubližování zcela běžné, aktivně se na něm podílí, oddaně pomáhá hlavním agresorům.

Tak jako jsou předchozí čtyři stadia terapeuticky řešitelná, toto stadium je neřešitelné, jediným řešením je rozpuštění celého kolektivu.

Agresori nejčastěji končí v diagnostických, potažmo výchovných zařízeních, oběť se s velkou pravděpodobností dostává do rukou psychiatrů a psychologů, kde je nutná velice intenzivní terapeutická péče. Ovšem „šrámy“ na duši, které jí byly agresory učiněny, si mnohdy nese po celý život.

Na svých kurzech a přednáškách slyším často argument ředitelů, že není možné třídu rozpustit. Uvědomme si, že pokud šikana probíhá v jedné třídě, ostatní třídy o ní rovněž vědí. Děti ve škole mezi sebou mnohdy komunikují zcela jinými „kanály,“ než které zná pedagogický sbor. Jestliže takovéto ubližování projede jedné třídě, pro ostatní to znamená, že se ve školním prostředí můžeme k sobě takto chovat a nic se nestane: „Proč bychom my nemohli dělat to, co se děje ve vedlejší třídě, když se vlastně nic neděje?“

Z vlastní zkušenosti mohu konstatovat, že na základních školách se nejčastěji setkáváme s prvním a druhým stadiem záměrného ubližování, třetí stadium je zde většinou vzácné.

Jiná je situace **na středních školách a středních odborných učilištích** – zde první stadium většinou proběhne velice rychle a studenti a učňové **se nezdá se dostávají do stadia čtvrtého – i zde však lze konstatovat, že páté stadium je vzácností.** Toto páté stadium se většinou objevuje ve specifických zařízeních, kde je nakumulováno více jedinců s problémovým chováním, kde fungují jiná pravidla, než která jsou běžná v běžné populaci. Klasickým případem byly například vojenské útvary, kde bylo „posvátné“ výsadní postavení „mazáků“ nad „bažanty.“

1.3 Typologie agresorů

V předchozí části jsme ubližující jedince nazývali agresory, ubližované jedince oběťmi. V podstatě lze říci, že nikdo z nás není zcela imunní ani jedné skupině, každý se může stát agresorem stejně, jako obětí. Existují však typy jedinců, kteří mají větší tendenci směřovat k pozici agresora a jedinci, více inklinující k pozici oběti.

Pojďme se podívat na osobnost agresorů. Často si klademe otázku, proč se dítě stane agresorem, co ho vede k tomu, že záměrně a často velmi brutálně někomu ubližuje. Myslím si, že základní příčina je vždy v rodině. Za své praxe jsem se nesetkal s případem, kdy by v rodinné atmosféře u agresora bylo naprosto vše v pořádku. V podstatě můžeme mluvit o několika typech agresorů:

- 1) **Agresor hrubý, fyzický** – jedná se o jedince, který k týrání své oběti používá fyzické převahy a síly, většinou se jedná o člověka, který na své

síle pracuje a touží být nejsilnějším. V mnohých případech se ukazuje, že jde o jedince se slabším sociálním cítěním a intelektovou úrovní v mezích mírné subnormy směrem dolů. Oběti jsou často mláceny, páleny, škrcceny. **Agresor se „pase“ na fyzickém utrpení oběti.** Většinou se jedná o člověka, který doma od svých rodičů zažívá podobné chování. Za prohřešky bývá velice necitelně a tvrdě trestán – často bitím nebo tvrdými zákazy, nejdou řídké případy, že je od svých rodičů (většinou otců) ponižován a znevažován. V jeho výchově se však objevuje ještě jeden faktor – nečitelnost rodiče, vychovatele. **Co znamená čitelnost a nečitelnost ve výchově?** Každé dítě by mělo mít pevně od rodiče stanovená pravidla, co musí dodržovat, co se smí a co ne. Čitelný rodič či vychovatel (čitelnost a nečitelnost se týká i učitelů ve škole) trvá na dodržování jasně dohodnutých pravidel a snaží se vždy jasně a zřetelně reagovat na prohřešek jedince. Jedině tak může nastavit jasné hranice v chování. Nečitelný rodič či vychovatel trestá či chválí podle nálady. Pokud má dobrou náladu, i sebehorší prohřešek projde dítěti poměrně hladce a bez výraznějšího potrestání. Při špatné náladě je tvrdě potrestáno i za sebemenší provinění. Někteří vyučující takto přistupují k hodnocení dětí, pokud má učitel dobrou náladu, známkuje mírně a benevolentně, při špatné náladě je klasifikace přísná a tvrdá, sebemenší neznalost je odměněna špatnou známkou. Zním případ profesora, který klasifikoval své studenty podle toho, zda hokejové mužstvo, kterému fandil, prohrálo či vyhrálo zápas. **Nečitelnost vyvolává u jedinců nejistotu a nejistota dále vyvolá napětí.** Jestliže je některé dítě ve stavu neustálého napětí, snaží se toto napětí nějakým způsobem vykompenzovat – například tím, že se vybíjí na slabším spolužákovi.

- 2) **Agresor jemný, kultivovaný** – jedná se o jedince, který se dospělým lidem a především učitelům chová velice slušně, je vždy ochoten pomoci, **v očích vyučujících se často stává sociometrickou hvězdou třídy** – bývá třídním učitelem navrhován za předsedu třídy, apod. Jakmile učitel ze třídy odejde, spouští výše uvedený jedinec poměrně tvrdou šikanu, ovšem nikdy neublíží oběti sám. **Většinou stojí v pozadí jako „šedá eminence,“ má své pomahače, kteří plní jeho příkazy.** Pokud dojde na vyšetřování šikany, staví se do pozice: „Já nic, to všechno oni.“ V některých případech si dokonce učitel vybere takového jedince za pomocníka při vyšetřování (a on velice aktivně pomáhá), netuší však, že si vybral pravého agresora. Tím se celé vyšetřování zcela znehodnotí a nikdy se nedojde k adekvátnímu závěru. Co se týče rodin těchto dětí, panuje v nich většinou velice tvrdá výchova, která často hraničí s vojenským drilem. Dítě je doma pod neustálým dohledem a „komandem,“ musí plnit všechny příkazy rodičů, jeho svobodná vůle je

do jisté míry pošlapána. Opět dítě prožívá stav zvýšeného napětí, které musí někde kompenzovat.

- 3) **Agresor srandista** – rovněž osoba, která je vyučujícím poměrně příjemná. Tento jedinec si nepřipouští žádnou zodpovědnost a žádné starosti. Snaží se životem proplovat bez výraznějších překážek a pokud se překážka objeví, obchází jí, málokdy jí chce překonat. Dokáže do mnohdy nudných hodin v pravém okamžiku pronést vtip, který všechny pobaví, všichni se zasmějí. **Pro srandistu je všechno jenom legrace.** Pokud se stane, že vyučující přijde do třídy a on některému spolužákovi ubližuje, okamžitě se brání slovy: „Pane učiteli, to byla jenom sranda,“ dovolává se potvrzení ostatních: „Že to byla jenom sranda.“ Většina přihlížejících je ho slova potvrdí (kdyby je nepotvrdili, mohli by se příště stát rovněž obětí) a reakce dospělého je: „Tak už to víckrát nedělejte.“ Zcela mu unikne, že oběti byl útok pravděpodobně nepříjemný a byla zde převaha síly. Rodina, z které tento jedinec pochází je většinou rovněž volnomyšlenkářská. I rodiče vedou takové dítě stylem: „Hlavně si z ničeho nedělej hlavu,“ učitel je pro tyto rodiče naprosto nutné zlo, které dělá pouze problémy. Hranice ve výchově takového dítěte jsou naprosto bezbřehé a nejasné.
- 4) **Agresor spouštějící ekonomickou šikanu** – jde o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu, každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Je pravdou, že tyto děti mají skutečně nadbytek všeho, co si mohou přát. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění.

Těmto dětem není umožněno zažít stav, kdy musí po něčem delší dobu toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Jestliže nemusím toužit a všechno mám, nedokážu si rovněž ničeho vážit. Pokud se dítě nenaučí vážit materiálních věcí, velice těžko se naučí vážit mezilidských vztahů – navíc se zde objevuje i podpora rodiče: „S tím se ve třídě nebav, je to sociál,“ – v dnešní době u mládeže velice časté slovo. Majetek agresorů potom slouží k rozvrstvení třídy, kdy v třídní hierarchii nezastávají vedoucí místo děti, které něco umí a jsou prospěchově dobré, ale děti, které vlastní nejmodernější mobil, značkové oblečení, apod. Problémem je, že děti spouštějící ekonomickou šikanu se dostávají do výběrových tříd – zejména na přání rodičů, to jestli budou náročnější výuku v této třídě zvládat, je jiná věc, důležitá především pro rodiče je prestiž.

Prozatím jsme hovořili pouze o agresorech. Větší újmu si však z šikanujícího chování odnáší oběť a to nejen na těle, ale i na duši. Je tomu tak i proto, že

agresori, pokud se na ně přijde, se stávají klienty pedagogicko – psychologických poraden, středisek výchovné péče, psychologů, apod., o oběti se většinou již nikdo nestará, rodiče oběti jsou rádi, že se případ nějak vyřešil a nechtějí se k němu dále vracet. Nepřemýšlejí však o tom, proč se právě jejich dítě stalo obětí šikany.

Oběti se rovněž dají zařadit do určitých typů:

- a) **Oběť na první pohled** – jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti. Už jejich fyziognomie je někdy nápadná – jsou slabé, vytáhlé, mívají zvláštní barvu vlasů, na svém obličejích zrcadlí slabost, bojácnost. Neumí se ve třídě prosadit, často sedí zamlklé, osamocené, pokud se stanou terčem počátečních legráček, neumí se bránit – utečou, popř. se rozpláčí, někdy pouze zuří a vztekají se, což ještě více třídu k legráčkám povzbudí. I rodina těchto obětí je trochu výjimečná. Často jsou tyto děti nadměrně od raného věku ochraňovány, matky o ně mají přehnaný strach, dávají jim najevo, jak je okolní svět nebezpečný. Naprosto záměrně je u nich odmala ubíjena vlastní aktivita. Slýchávají od rodičů slova: „To nedělej, nechod', mlč, neběhej, apod.“ Tlumením přirozené aktivity se z těchto dětí stávají pasivní pozorovatelé, kteří nic nesmí a nakonec se ani samy o nic nestačí. Jsou do určité míry světem vláčeny bez vlastní vůle.

- b) **Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček** – jde o děti, jejichž rodiče (především matky a babičky) si nedokáží připustit, že jejich ratolest dozrává do určité fáze svého vývoje

a stávají se samostatnými. Tyto vychovatelky však v dětech vidí především malé nesamostatné dítě, za které musím všechno vyřizovat, všude je musím hlídat, musím mít nad ním dohled. Praktickým příkladem jsou matky, které ještě po pololetí první třídy doprovázejí své dítě až do lavice před začátkem vyučování, pomohou mu připravit na lavici, dávají najevo, jak těžké je se svým dítětem na celé dopoledne rozloučit. Chování těchto **protektivních** matek je pro ostatní spolužáky silně provokující – oni jsou naopak utvrzováni doma v tom, že už budou velcí, budou ve třídě s paní učitelkou samy, což v nich vyvolá určitý pocit důležitosti a zodpovědnosti. Tato protektivní matka jim dává najevo, že to vůbec tak není a oni jsou malí. Uvedl jsem příklad z první třídy základní školy, ale setkal jsem se s podobnými scénáři i na středních školách a středních odborných učilištích. V těchto případech může pomoci pouze učitel, a to tím, že rodiče upozorní na nevhodnost jeho chování, na možné reakce ostatních dětí ve třídě a jasně stanoví prostor, kam matka či babička může, a kde je už prostor vyučujícího, kam má rodič přístup pouze ve vážných případech, nebo při rodičovském sdružení.

- c) **Handicapované děti** – velice snadné oběti. Současné školství hodně volá po integraci postižených dětí do základních škol. Proti tomuto trendu nelze nic namítat, zdravá společnost si musí uvědomit, že mezi námi žijí jedinci, kteří neměli to štěstí, aby jejich zdraví bylo zachováno, popř. již na svět přišli s postižením, naopak i postižený jedinec, pokud se má dobře zařadit do života, musí se naučit žít do jisté míry samostatně mezi zdravou populací. Pokud má být integrace postiženého jedince dobře ošetřena, musí učitel vědět, jaké základní potřeby dané postižení obnáší. Živelná a nepřipravená integrace je spíše pro postižené dítě ohrožující. Setkávám se s případy, kdy učitel má dojem, že si děti s postiženým krásně hrají (např. tím, že si chlapce na vozíku posílají ve velké rychlosti z jedné strany chodby na druhou) a nepřemýšlí o tom, že chlapec nekřičí radostí, ale hrůzou, že spadne.

- d) **Učitelští děti** – jedny z nejčastějších obětí především v případě, že rodič učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě, v horším případě své dítě sám učí. Pozice učitelského dítěte v této škole je nevýhodná z několika úhlů pohledu. To, co projde ostatním dětem, učitelskému dítěti nikdy neprojde – otec či matka učitelé jsou přímo u zdroje informací a jejich kolegové někdy s radostí informují, jak se jejich syn či dcera v jeho hodině chovaly. Při domácím kárání námitka, že ostatní to dělali také, naprosto neobstojí, většinou dítě slyší odpověď: „To mě nezajímá, já tam učím a ty mi nebudeš dělat ostudu.“ Dalším faktem je i to, že ostatní děti nikdy učitelskému dítěti neuvěří, že jim matka či otec neřeknou, kdy budou zkoušeni, co bude v písemné práci. Toto dítě má vždy výhodu. Rodič učitel většinou „sklouzne“ k tomu, že je na své dítě přísnější, neuvědomuje si však, že tím může způsobit závažné trhliny ve vztahu dítě – rodič. V neposlední řadě může nastat situace, kdy kolega rodiče učitele hodnotí dva žáky se stejným prospěchem. Dítě kolegy je snaživější než jeho spolužák – neučitelské dítě. Kolegovo dítě dostane lepší známku. Pro děti ostatní to však není spravedlivé, neřeší snahu učitelského dítěte, jeho aktivitu, reálné známky jsou pro ostatní děti jediným podkladem pro celkovou klasifikaci. Z těchto důvodů (a našly by se ještě další) lze jenom doporučit, aby rodič učitel neměl své dítě na škole, kde učí a pokud není jiná možnost, aby své dítě sám neučil.

Co říci závěrem?

Nesnažme se v každém šťouchnutí, bouchnutí, špatném slově vidět hned šikanu. Všichni jsme chodili do školy a víme, že i my jsme se někdy pohádali, poprali, pošťuchovali. Toto můžeme řešit domluvou. Pokud však máme důvodné podezření na šikanující chování vůči svému dítěti, nečekejme a ihned jednejme.

Povinností učitele by mělo být vždy při podezření na šikanu kontaktovat rodiče potencionální oběti, velice citlivě se ptát na jeho pocity ze školy, na jeho chování doma, na kamarády, zda dítě chodí ze školy samo, zda nechodí domů zablácené, s modřinami, apod. Pokud si sám učitel neví rady, jak zasáhnout, je lepší se obrátit na některého z odborníků, kteří si ví s řešením rady. Nikdy by se neměl do jakéhokoliv vyšetřování pouštět živelně a bez rozmyslu – hrozí nebezpečí, že vyšetřování vyzní naprázdno, pozice oběti se ještě zhorší a tím vznikne více škody než užitku.